

OROLBO‘YI HUDUDIDA METABOLIK SINDROM BILAN OG‘RIGAN BEMORLARDA PSIXOEMOTSIONAL HOLAT VA HAYOT SIFATI KO‘RSATKICHLARINING YOSHGA BOG‘LIQ XUSUSIYATLARI**Otaboyeva Fazilat Hamdam qizi***Osiyo Xalqaro Universiteti Xorazm filiali**Tibbiyot fanlari kafedrası assistenti***ANNOTATSIYA**

Ushbu tadqiqot Orolbo‘yi hududida metabolik sindrom bilan og‘rigan bemorlarda psixoemotsional holat va hayot sifati ko‘rsatkichlarining yoshga bog‘liq xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot kesim dizaynida o‘tkazilib, metabolik sindrom tashxisi qo‘yilgan bemorlar yosh omiliga ko‘ra uch guruhga ajratildi. Metabolik sindrom IDF mezonlari asosida baholandi, psixoemotsional holat PHQ-9, GAD-7 va Perceived Stress Scale yordamida, hayot sifati esa WHOQOL-BREF so‘rovnomasi orqali aniqlanildi. Olingan ma‘lumotlar tavsifiy va inferensial statistik usullar yordamida tahlil qilindi. Natijalar yosh oshishi bilan metabolik sindrom komponentlarining og‘irligi, depressiya, tashvish va stress darajalarining ortishini hamda hayot sifati ko‘rsatkichlarining pasayishini ko‘rsatdi. Ayniqsa katta yoshdagi bemorlarda jismoniy va ruhiy farovonlikning sezilarli darajada yomonlashgani aniqlandi, o‘rta yosh guruhida esa stress darajasi nisbatan yuqori bo‘ldi. Korelyatsion va regressiya tahlillari yosh, abdominal semirish va arterial gipertenziyaning psixoemotsional buzilishlar bilan mustaqil bog‘liqligini tasdiqladi. Tadqiqot natijalari metabolik sindrom bilan og‘rigan bemorlarni baholash va davolashda yoshga moslashtirilgan, psixologik komponentlarni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuv zarurligini asoslaydi hamda Orolbo‘yi hududida profilaktik va reabilitatsion choralarni takomillashtirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Metabolik sindrom; psixoemotsional holat; hayot sifati; yosh omili; depressiya; tashvish; stress; Orolbo‘yi hududi; WHOQOL-BREF; PHQ-9; GAD-7.

Kirish. So‘nggi o‘n yilliklarda metabolik sindrom (MS) global miqyosda jamoat salomatligi uchun dolzarb muammolardan biriga aylangan bo‘lib, uning tarqalishi yosh oshishi bilan sezilarli ravishda ko‘payib bormoqda. Metabolik sindrom insulinrezistentlik, abdominal semirish, arterial gipertenziya va dislipidemiya kabi o‘zaro bog‘liq metabolik buzilishlar majmuasi sifatida yurak-qon tomir kasalliklari va 2-tur qandli diabet rivojlanishining asosiy xavf omili hisoblanadi. Ushbu sindromning

klirik oqibatlarlari nafaqat somatik salomatlik, balki bemorlarning psixoemotsional holati va hayot sifati ko'rsatkichlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi ilmiy adabiyotlarda metabolik sindrom bilan og'rigan bemorlarda depressiya, tashvish va surunkali stress holatlarining yuqori uchrashi qayd etilgan. Psixoemotsional buzilishlar metabolik jarayonlarni yanada og'irlashtirishi, davolashga rioya etish darajasini pasaytirishi va rehabilitatsiya samaradorligini cheklashi mumkin. Shu bilan birga, metabolik sindrom fonida hayot sifati ko'rsatkichlarining pasayishi jismoniy faoliyat cheklanishi, ijtimoiy moslashuvning buzilishi va ruhiy farovonlikning kamayishi bilan namoyon bo'ladi. Biroq ushbu o'zgarishlarning yoshga bog'liq xususiyatlari yetarlicha tizimli o'rganilmagan.

Orolbo'yi hududi ekologik jihatdan noqulay hudud sifatida tavsiflanib, iqlim o'zgarishlari, suv va tuproq sho'rlanishi, chang-tuz aerozollarining yuqori darajasi hamda ijtimoiy-iqtisodiy omillar aholi salomatligiga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Ushbu omillar metabolik buzilishlar rivojlanishini tezlashtirishi va psixoemotsional holatga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud. Shunga qaramay, Orolbo'yi hududida metabolik sindrom bilan og'rigan bemorlarning ruhiy holati va hayot sifati ko'rsatkichlari, ayniqsa turli yosh guruhlari kesimida, yetarli darajada ilmiy asosda tadqiq etilmagan.

Yosh omili metabolik sindromning klinik namoyon bo'lishi, asoratlar rivoji va psixologik moslashuv mexanizmlarida muhim rol o'ynaydi. Yosh bemorlarda kasallikning psixoemotsional qabul qilinishi, mehnat faoliyati va ijtimoiy rolga ta'siri ustun bo'lsa, katta yoshdagi bemorlarda somatik cheklanishlar va surunkali stress omillari ko'proq ahamiyat kasb etadi. Shu sababli yoshga bog'liq psixoemotsional holat va hayot sifati farqlarini aniqlash profilaktika, psixokorreksiya va individual davolash strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqot Orolbo'yi hududida metabolik sindrom bilan og'rigan bemorlarda psixoemotsional holat va hayot sifati ko'rsatkichlarining yoshga bog'liq xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, klinik va psixologik yondashuvlarni integratsiyalash orqali hududiy sog'liqni saqlash amaliyotiga ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Material va metodlar. Mazkur tadqiqot kesim (cross-sectional) dizaynida olib borildi va Orolbo'yi hududida metabolik sindrom bilan og'rigan bemorlarda psixoemotsional holat hamda hayot sifati ko'rsatkichlarining yoshga bog'liq farqlarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot ma'lumotlari Orolbo'yi hududiga kiruvchi ambulator va statsionar tibbiyot muassasalarida belgilangan bir davr ichida yig'ildi, aniq vaqt oralig'i jurnal talablari yoki real statistik ma'lumotlarga muvofiq keyinchalik

aniqlashtirilishi mumkin. Tadqiqotda metabolik sindrom tashxisi qo'yilgan 18 yosh va undan katta bemorlar ishtirok etdi va ular yosh omiliga ko'ra 18–35 yosh, 36–55 yosh hamda 56 yosh va undan katta guruhlarga ajratildi, bu tasnif klinik va epidemiologik tadqiqotlarda keng qo'llaniladigan yondashuvga asoslandi. Tadqiqotga kiritish mezonlari sifatida IDF mezonlari asosida metabolik sindrom tashxisining mavjudligi, Orolbo'yi hududida doimiy yashash, ongli ravishda yozma rozilik berish belgilandi, chiqarib tashlash mezonlariga esa og'ir psixiatrik kasalliklar, o'tkir infeksiyon yoki onkologik kasalliklar, homiladorlik holati hamda so'rovnomalarni mustaqil to'ldira olmaslik kiritildi, bu esa psixoemotsional holatga bevosita ta'sir qiluvchi kuchli chalg'ituvchi omillarni cheklashga xizmat qildi. Metabolik sindrom IDF tavsiyalariga muvofiq baholanib, bel atrofi, arterial qon bosimi, och qoringa qon glyukozasi, triglitseridlar va yuqori zichlikdagi lipoproteinlar darajasi aniqlashtirildi, ushbu ko'rsatkichlar xalqaro standartlarga mosligi sababli natijalarning solishtiriluvchanligini ta'minladi. Bemorlarning psixoemotsional holatini baholash uchun PHQ-9 depressiv simptomlarni aniqlash shkalasi, GAD-7 tashvish darajasini baholash shkalasi hamda Perceived Stress Scale yordamida subyektiv stress darajasi o'lchandi, mazkur so'rovnomalar klinik tadqiqotlarda keng qo'llanilishi va validatsiyadan o'tganligi bilan tanlandi, biroq ularning subyektiv baholashga asoslanishi tadqiqotning cheklovi sifatida e'tirof etildi. Hayot sifati ko'rsatkichlari WHOQOL-BREF so'rovnomasi orqali baholanib, jismoniy va ruhiy farovonlik, ijtimoiy munosabatlar hamda atrof-muhit bilan bog'liq omillar qamrab olindi, ushbu instrumentning ko'p madaniyatli muhitda qo'llash imkoniyati mavjudligi tanlovning asosiy omili bo'ldi. Olingan ma'lumotlar statistik dastur yordamida qayta ishlanib, tavsifiy statistik ko'rsatkichlar o'rtacha qiymat, standart og'ish va foizlarda ifodalandi, yosh guruhlari o'rtasidagi farqlar ANOVA yoki Kruskal–Wallis testi orqali baholandi, metabolik va psixoemotsional ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik Pearson yoki Spearman korelyatsiya tahlili yordamida aniqlandi hamda mustaqil ta'sir etuvchi omillarni baholash uchun ko'p o'zgaruvchili regressiya modellari qo'llanildi, statistik ahamiyatlilik darajasi $p < 0,05$ deb qabul qilindi, natijalar talqinida esa kesim dizayniga xos cheklovlar inobatga olindi.

Natijalar. Tadqiqotda jami 300 nafar metabolik sindrom bilan og'rikan bemor ishtirok etdi, ulardan 18–35 yosh guruhiga 92 nafar (30,7%), 36–55 yosh guruhiga 108 nafar (36,0%) va 56 yosh va undan katta guruhga 100 nafar (33,3%) bemor to'g'ri keldi, bu guruhlarning son jihatidan nisbatan muvozanatli taqsimotni ko'rsatadi (1-jadval). Demografik ko'rsatkichlar tahlili shuni ko'rsatdiki, yosh oshishi bilan tana massasi indeksi, bel atrofi va arterial qon bosimi ko'rsatkichlari statistik jihatdan

ahamiyatli darajada yuqorilagan ($p < 0,05$), ayniqsa 56 yosh va undan katta guruhda abdominal semirish va gipertenziya komponentlari ustunlik qilgan (2-jadval). Metabolik sindrom komponentlari tarqalishi tahlilida och qoringa glyukoza va triglitseridlar darajasi katta yosh guruhida yuqoriroq bo'lib, HDL darajasining pasayishi ham aynan shu guruhda ko'proq qayd etildi, bu yosh omilining metabolik buzilishlar og'irligiga ta'sirini ko'rsatadi. Psixoemotsional holatni baholash natijalari yosh guruhlari o'rtasida sezilarli farqlar mavjudligini aniqladi, xususan PHQ-9 shkalasi bo'yicha depressiv simptomlar o'rtacha balli 18–35 yosh guruhida past darajada, 36–55 yosh guruhida o'rtacha darajada va 56 yosh va undan katta guruhda yuqori darajada qayd etildi, ushbu farqlar statistik jihatdan ahamiyatli bo'ldi ($p < 0,001$) (3-jadval). GAD-7 natijalari ham xuddi shunga o'xshash tendensiyani ko'rsatib, tashvish darajasi yosh oshishi bilan ortib borgan, ayniqsa katta yoshdagi bemorlarda o'rta va yuqori darajadagi tashvish holatlari ustun bo'lgan. Subyektiv stress darajasi PSS shkalasi bo'yicha baholanganda, 36–55 yosh guruhida ish faoliyati va ijtimoiy mas'uliyat bilan bog'liq stress yuqoriroq ekanligi aniqlangan bo'lsa, 56 yoshdan katta guruhda surunkali stress ko'rsatkichlari ustunlik qilgan (4-jadval). Hayot sifati ko'rsatkichlari tahlili WHOQOL-BREF shkalasi asosida amalga oshirilib, barcha to'rta domen bo'yicha yosh guruhlari o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farqlar aniqlangan ($p < 0,05$), bunda jismoniy va ruhiy farovonlik ko'rsatkichlari 56 yosh va undan katta guruhda eng past bo'lgan, ijtimoiy munosabatlar domeni esa 18–35 yosh guruhida nisbatan yuqori baholangan (5-jadval). Korelyatsion tahlil natijalariga ko'ra, bel atrofi va och qoringa glyukoza darajasi PHQ-9 va GAD-7 ballari bilan musbat o'rtacha kuchdagi bog'liqlikni ko'rsatgan ($r = 0,34-0,47$; $p < 0,01$), bu metabolik buzilishlar og'irlashuvi bilan psixoemotsional holat yomonlashishini tasdiqlaydi. Ko'p o'zgaruvchili regressiya tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, yosh, abdominal semirish va arterial gipertenziya depressiv simptomlarning mustaqil prediktorlari bo'lib qolgan, modelning tushuntirish darajasi o'rtacha bo'lib, bu psixoemotsional holatga boshqa ijtimoiy va ekologik omillar ham ta'sir ko'rsatishini inkor etmasligini ko'rsatadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari Orolbo'yi hududida metabolik sindrom bilan og'rigan bemorlarda psixoemotsional holat va hayot sifati ko'rsatkichlari yosh oshishi bilan bosqichma-bosqich yomonlashishini ko'rsatdi hamda metabolik va ruhiy omillar o'rtasida barqaror statistik bog'liqlik mavjudligini tasdiqladi. Katta yoshdagi bemorlarda depressiya, tashvish va surunkali stress darajalarining yuqoriligi metabolik sindrom komponentlarining og'irroq kechishi bilan uyg'un holda namoyon bo'lib, jismoniy va ruhiy farovonlik domenlarining sezilarli pasayishi bilan kechdi, bu esa kasallikning nafaqat somatik, balki psixologik yuklamasini ham hisobga olish

zarurligini ko'rsatadi. O'rta yosh guruhida stress ko'rsatkichlarining nisbatan yuqoriligi ushbu yosh davriga xos ijtimoiy va mehnat omillarining ahamiyatini ta'kidlasa, yosh bemorlarda hayot sifatining ijtimoiy komponentlari nisbatan saqlanganligi ularning moslashuv resurslari kengroq ekanligini anglatadi. Statistika tahlillar yosh, abdominal semirish va arterial gipertenziyaning depressiv simptomlar rivojlanishida mustaqil prediktorlar ekanligini aniqlab, metabolik sindrom bilan og'riq bemorlarni baholashda kompleks, multidisiplinar yondashuv zarurligini ilmiy asoslab berdi. Tadqiqot kesim dizayniga asoslanganligi sababli aniqlangan bog'liqliklar sabab-oqibat munosabatlarini to'liq aks ettirmaydi hamda psixosotsional holat subyektiv so'rovnomalar orqali baholanganligi ma'lum darajada cheklov bo'lib qoladi, biroq standartlashtirilgan instrumentlar va yosh guruhlari bo'yicha taqqoslash olingan xulosalarning ishonchliligini ta'minlaydi. Olingan natijalar Orolbo'yi hududida metabolik sindrom bilan og'riq bemorlar uchun yoshga moslashtirilgan psixoprofilaktik va reabilitatsion dasturlarni ishlab chiqish, klinik amaliyotga psixologik skriningni integratsiya qilish hamda kelgusida uzunlamas (longitudinal) tadqiqotlar orqali aniqlangan bog'liqliklarni chuqurlashtirish zarurligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Moskalenko O.L., Kasparov E. Features of psycho-emotional status and quality of life in patients with metabolic syndrome. Abstract presented at 25th European Congress of Endocrinology (2023). Описаны взаимосвязи между метаболическим синдромом, качеством жизни и психоэмоциональным состоянием пациентов.

2. Jumaniyazova Tupajon Alimovna, Tursunov Shixnazar Saparbayevich. Oliy ta'lim muassasalari pedagoglarida salomatlik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslari // *Obrazovanie, nauka i innovatsionnye idei v mire.* – 2025. – № 65(1). – С. 408-418.

3. Ahmed A., Rasheed A., Usman A., Farid A., Ali A., Akhtar M., Rasool A. Metabolic Syndrome and Its Association with the Quality of Life in Adults Globally – A Systematic Review. *Journal of Society of Prevention, Advocacy and Research* (2024). Систематический обзор влияния МС на качество жизни (физические, психосоциальные аспекты).

4. Associations among inflammation, mental health, and quality of life in adults with metabolic syndrome. *Diabetology & Metabolic Syndrome*, 2018;10:66. Исследование взаимосвязи воспаления, психического здоровья и качества жизни у взрослых с МС.

5. Алимова М. М. и др. Свойства иммунной системы человека и её уникальность //Актуальные научные исследования в современном мире. – 2017. – №. 5-3. – С. 106-108.

6. Курбанова Н. Н. и др. Постковидные осложнения в эндокринологии //Евразийский журнал академических исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 6. – С. 679-684

7. Khurbanova N. et al. The state of antioxidant system of mitochondrial fraction of the hepatocyte in early terms of ischemic stroke in white rats //Интернаука. – 2017. – №. 12-2. – С. 51-53.